

نهج البلاغه و پژوهش در دنیای دیجیتال

نخستین نشست از سلسله نشست‌های نهج البلاغه پژوهی دیجیتال در نمایشگاه بین‌المللی قرآن کریم

به کوشش: هیئت تحریریه فصلنامه ره‌آورد نور

اشاره

با همت مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور)، نخستین نشست از سلسله نشست‌های «نهج البلاغه پژوهی دیجیتال»، روز جمعه هفدهم اسفندماه ۱۴۰۳ در نمایشگاه بین‌المللی قرآن کریم برگزار شد. این جلسه، با موضوع «نهج البلاغه و پژوهش در دنیای دیجیتال» و گفت‌وگو با حجت‌الاسلام والمسلمین سید محمد طباطبایی یزدی، استاد حوزه علمیه و پژوهشگر نهج البلاغه شکل گرفت. آنچه در ذیل می‌آید، مهم‌ترین مباحث مطرح‌شده در این نشست و گفت‌وگوی اختصاصی با ایشان است که امیدواریم مورد استفاده خوانندگان عزیز قرار گیرد.

معرفی

سخنران ویژه این نشست علمی، استاد سید محمد طباطبایی یزدی، در ابتدا به معرفی خویش پرداخت و گفت:

«بنده سید محمد طباطبایی یزدی، فرزند مرحوم سید عبدالعزیز طباطبایی، معروف به محقق طباطبایی هستم. علت ذکر نام ایشان، آن است که ایشان در زمینه نهج‌البلاغه مقالات و تحقیقاتی دارند که به‌زودی به نام نهج‌البلاغه عبر القرون چاپ خواهد شد. در این تحقیق، ایشان سیر تاریخی و تطورات کتاب شریف نهج‌البلاغه را در طول قرون مختلف از زمان سید شریف رضی تا قرن دهم استخراج کردند. کار تحقیقی بنده در زمینه نهج‌البلاغه، در همین موضوع قرار دارد.»

آشنایی با ترجمان قرآن

استاد طباطبایی یزدی، ضمن تبریک ماه صیافت الهی، ماه بهار قرآن، گفت:

«از شخصیت امیر مؤمنان(ع) در روایات با عنوان «ترجمان القرآن» یاد شده است. این لقب را اهل سنت به عبدالله بن عباس نسبت داده‌اند؛ ولی خود او معترف است که: «جُلُّ مَا أَعْلَمُ مِنَ الْقُرْآنِ مِنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛

بیشتر آنچه از قرآن می‌دانم، از محضر علی بن ابی‌طالب آموختم.» چه نیکوست که در کنار قرآن کریم، به کلام حضرتشان توجه کنیم. این نشست، در راستای آشنایی بیشتر با کلام حضرت در ماه بهار قرآن سامان یافته است.»

آسان‌سازی دسترسی به منابع

استاد طباطبایی یزدی با ابراز خوشحالی از توجه محققان و عموم مردم به نهج‌البلاغه در چهل سال اخیر، اظهار داشت:

«پیش‌تر در میان شیعیان و حتی غیرشیعه، مثلاً در میان اهل سنت و حتی غیرمسلمانان نیز به این کتاب توجه می‌شده است؛ ولی نه به اندازه امروز. همین توجه ویژه، موجب ایجاد شبهاتی هم می‌شود که باید برای آن پاسخ مستدل داشته باشیم. ابزار فناورانه، هم در تحقیق نهج‌البلاغه و هم در پاسخگویی به شبهات، بسیار تأثیرگذار است. گسترش فناوری باعث شد که یکسری کتاب‌ها به‌آسانی در اختیار محققان قرار گیرد که در گذشته بسیار نایاب و دور از دسترس بود. در حکایاتی از مرحوم علامه امینی نقل شده که برای به دست آوردن کتاب ربیع الأبرار نوشته زمخشری چقدر سختی کشید

و برای این منظور، به امیر مؤمنان علی(ع) متوسل شد. این ماجرا برای کمتر از ۶۰ سال پیش است! الآن به لطف فناوری دیجیتال، این کتاب به راحتی با فرمت‌های مختلف در اختیار همه قرار دارد. باید قدردان این نعمت بزرگ در زمانه خودمان باشیم.»

اهمیت فناوری اطلاعات در نهج‌البلاغه پژوهی

استاد حوزه علمیه و پژوهشگر نهج‌البلاغه، در ادامه سخنان خود خاطرنشان کرد:

«از ابزارها و امکاناتی که اکنون در اختیار داریم، باید نهایت استفاده را در ترویج و پیشبرد معارف اسلام و اهل بیت(ع) ببریم؛ به‌عنوان مثال، در خطبه ۳۲ نهج‌البلاغه حضرت می‌فرماید: «أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا قَدْ أَصْبَحْنَا فِي دَهْرٍ عَنُودٍ وَ زَمَنٍ كَنُودٍ يُعَدُّ فِيهِ الْمُحْسِنُ مُسِيئًا وَ يَزْدَادُ الظَّالِمُ فِيهِ عُنُودًا...». در کتاب البیان والتبیین نوشته جاحظ که از کتب اربعه ادبی عربی است و در قرن سوم هجری تألیف شده، ادعا شده که این خطبه، از معاویه است! در این صورت، صورت مسئله خیلی عوض می‌شود. باید برای این ادعا جواب داشته باشیم. وقتی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور)، نرم‌افزاری

ابزار فناورانه، هم در تحقیق نهج‌البلاغه و هم در پاسخگویی به شبهات، بسیار تأثیرگذار

است. گسترش فناوری باعث شد که یکسری کتاب‌ها به‌آسانی در اختیار محققان قرار

گیرد که در گذشته بسیار نایاب و دور از دسترس بود. در حکایاتی از مرحوم علامه امینی

نقل شده که برای به دست آوردن کتاب ربیع الأبرار نوشته زمخشری چقدر سختی کشید

و برای این منظور، به امیر مؤمنان علی(ع) متوسل شد

به نام «دانشنامه علوی - نسخه ۳» را تولید می‌کند، مهم‌ترین مصادر نهج‌البلاغه در آن ارائه می‌شود و بحمدالله، مستندات فراوانی را برای خطبه ۳۲ و انتساب آن به حضرت، به صورت کامل و جامع پیدا می‌کنیم و شبیه برایمان حل می‌شود. ببینید کار چقدر آسان شده! بدون این نرم‌افزار باید کار تحقیقاتی گروهی و زمان‌بری برای گردآوری مصادر و مستندات انجام می‌گرفت.

گاهی فناوری دیجیتال، کتابی را از گوشه عزلت بیرون می‌کشد و در چرخه تحقیق و منظر محققان قرار می‌دهد؛ نسخه‌ای که قبلاً وجود نداشته و در دسترس نبوده است؛ به‌خصوص اگر متن دارای چالش باشد که در این صورت، مصادر آن بسیار اهمیت پیدا می‌کند؛ مثلاً کلامی از حضرت امیر در مورد نقص عقل در زنان شهرت یافته که بسیار مورد چالش قرار گرفته است. خیلی‌ها به دنبال مصادر و مستندات این خطبه بوده‌اند. به‌تازگی کتابی در یکی از کتابخانه‌های خطی و نفیس کشور ترکیه کشف و در دسترس قرار گرفت، به نام کلمات سید العرب. وقتی در این کتاب می‌نگریم، این خطبه را با تعبیری دیگر پیدا می‌کنیم که به فهم معنا و منظور کلام حضرت بسیار کمک می‌کند. در خطبه حضرت که در

کتاب کلمات سید العرب ثبت شده، تعبیر «نواقص العقول» وجود ندارد! ببینید چقدر دنیای دیجیتال به فهم کلام حضرت کمک می‌دهد. این دسترسی آسان به نسخه‌ها، اصلاً در گذشته تصور نمی‌شد. باید قدر دان این نعمت بزرگ باشیم.

مثال دیگری بیان می‌کنم تا جایگاه فناوری دیجیتال در نهج‌البلاغه پژوهی بیشتر آشکار شود. روش سید رضی (ره) در نهج‌البلاغه، بر گزینش بخش‌هایی از کلام امیر مؤمنان (ع) بوده که از نظر سید دارای فصاحت و بلاغت باشد. بنابراین، خطبه‌ها در نهج‌البلاغه به صورت کامل نیامده است. چگونه می‌توان به نسخه کامل کلام حضرت دسترسی داشته باشیم؟ مثلاً در خطبه قاصعه، این اتفاق افتاده است. این خطبه، مهم و قابل توجه است. اخیراً با همت یکی از محققان، کتابی در بین کتب خطی استانبول ترکیه پیدا شد که نوشته صدرالدین قونوی، عارف مشهور است. ایشان تألیفات فراوانی در موضوع عرفان و تصوف دارد؛ یعنی موضوعی که تصور نمی‌شود کلام حضرت را آورده باشد. این کتاب، نسخه‌ای از خطبه قاصعه حضرت را آورده که نسبت به نهج‌البلاغه سید رضی (ره)، کامل‌تر است. الان این کتاب

خطی، به راحتی از طریق اینترنت به دست ما می‌رسد.

با توجه به رشد سریع فناوری اطلاعات، به طور ویژه باید به این کتاب اهتمام داشت و برنامه‌ریزی کرد و درعمل، کشور ما و تحقیقات اسلامی، از فناوری‌های جدید عقب نباشد. این، مطلب مهمی است که تحقیقات علوم اسلامی همواره با فناوری‌های جدید، به‌روز شود و خدمات بیشتری را ارائه کند.»

تأثیر فناوری دیجیتال بر تحقیقات علوی

سخنران نشست، حجت‌الاسلام طباطبایی یزدی، ضمن تأکید بر تأثیر فناوری‌های نوین بر پژوهش‌های مرتبط با نهج‌البلاغه و امام علی (ع)، گفت:

«قطعا فناوری‌های دیجیتال بر روی پژوهش‌های علوی و تحقیقات مربوط به نهج‌البلاغه تأثیر گذاشته است؛ به عنوان مثال، در موضوع صحت انتساب شرح نهج‌البلاغه به نویسنده‌ای خاص، کارهای تحقیقاتی شکل گرفته است. یکی از این محققان، سید عبدالزهراء حسینی خطیب، عالم عراقی است که سخنران و خطیب

محصولاتی که مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) ارائه کرده، از جمله نعمت‌های بزرگی است که هنوز قدرش شناخته نشده است. تولیدات نور، بسیار ارزشمند و کارآمد است. به همت شما عزیزان، در هر موضوع و رشته علمی، یک مجموعه کتابخانه دیجیتالی تولید شده و نیاز به منابع را برطرف کرده است

مشهوری بوده است. ایشان با تشویق مرحوم آیت‌الله حکیم در نجف، کتابی را به نام مصادر نهج‌البلاغه تألیف می‌کند. ایشان در این حوزه خیلی زحمت کشیده و با امکانات آن موقع، کار بزرگی انجام داده است؛ ولی نکاتی در کتاب به چشم می‌خورد که با ابزارهای امروزی برای ما ارتکاب به این اشتباهات پذیرفته نیست؛ اما این ابزارها آن موقع در اختیار مرحوم خطیب نبوده و ما نباید

وضع کنونی خودمان را با امکانات ایشان مقایسه کنیم. با ابزارهای فناورانه موجود، برخی اشتباهات قابل پذیرش نیست. کافی است کمی در نرم‌افزار جست‌وجو داشته باشیم تا اشکال برطرف شود. چنین تأثیری را فناوری دیجیتالی در تحقیقات نهج‌البلاغه گذاشته و آن را دقیق‌تر و بی‌اشکال کرده است.

این موضوع، دست‌آورد کمی نیست! محقق دقیق‌تر می‌نویسد و اشکالات کار او، به حداقل رسیده و اشتباهاتش در فضای دیجیتالی به سرعت آشکار می‌شود. معتقدم

ارزشمندی و کارایی محصولات نور
حجت‌الاسلام طباطبایی، پژوهشگر حوزه نهج‌البلاغه در پایان سخنان خود به ارزش کار مرکز نور پرداخت و اظهار داشت:

«محصولاتی که مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) ارائه کرده، از جمله همین نعمت‌های بزرگی است که هنوز قدرش شناخته نشده است. تولیدات نور، بسیار ارزشمند و کارآمد است. به همت شما عزیزان، در هر موضوع و رشته علمی، یک مجموعه کتابخانه دیجیتالی تولید شده و نیاز به منابع را برطرف کرده است.

به‌عنوان مثال، بنده در مطالعاتم به این مطلب رسیدم که امیرمؤمنان(ع) پس از بازگشت از جنگ صفین، در منطقه‌ای به نام «حاضرین» توقف کرد. کنجکاو شدم که بدانم این منطقه کجاست؟ با نرم‌افزار جغرافیا که تولید مرکز نور است، به راحتی در کتب مربوط به جغرافیای اسلامی، این محل پیدا می‌شود. این دست نمونه‌ها، برای ما عادی شده است؛ درحالی‌که خیلی اتفاق بزرگی است و باید قدردان این نعمت بزرگ باشیم.» ■

اگر بزرگان ما مانند سید عبدالزهره خطیب یا مرحوم علامه امینی که برای به دست آوردن کتابی خاص متوسل به حضرت امیر مؤمنان(ع) می‌شود و جلوی ضریح حضرت اشک می‌ریزد، الآن چشم باز می‌کردند و این امکانات را می‌دیدند، خیلی مسرور و خوشحال می‌شدند. باید ما قدردان این قابلیت‌ها باشیم. فناوری دیجیتال، نعمتی است که وقتی هست، قدرش شناخته نمی‌شود؛ مانند سلامتی که تا هست، کسی قدرش را نمی‌فهمد یا امنیت که تا از دست نرود، کسی قدرش را نمی‌داند.»

گاهی فناوری دیجیتال، کتابی را از گوشه عزلت بیرون می‌کشد و در چرخه تحقیق و منظر محققان قرار می‌دهد؛ نسخه‌ای که قبلاً وجود نداشته و در دسترس نبوده است؛ به‌خصوص اگر متن دارای چالش باشد که در این صورت، مصادر آن بسیار اهمیت پیدا می‌کند